

Recenzje**Aleksandra Tokarz (red.)****„W poszukiwaniu zastosowań psychologii twórczości”****Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego****2005, ss. 174**

Każdy człowiek pragnąłby dokonać czegoś wyjątkowego, każdy chciałby się rozwijać, każdy chciałby być twórcą. I może nim być, gdyż twórczość nie jest czymś zarezerwowanym tylko dla elit; twórczość stanowi element życia każdego z nas, co wcale nie ujmuje jej wyjątkowości. Twórczość jest nieodłączna w tworzeniu dzieła artystycznego, ale także jest obecna w życiu efektywnego przedsiębiorcy czy menedżera – i o tym chce nas przekonać książka pod redakcją Aleksandry Tokarz pt. *W poszukiwaniu zastosowań psychologii twórczości*. Jest ona zbiorem tekstów Autorów od wielu lat zajmujących się zjawiskiem twórczości i jej odniesień do różnych dziedzin życia. Jak sugeruje Autor „Wprowadzenia”, adresatem książki są psycholodzy i pedagodzy, wykorzystujący aktywnie wiedzę o twórczości, którzy przy konstruowaniu programów czy też badań prócz intuicji pragną posilkować się również pogłębionymi studiami z dziedziny psychologii twórczości.

Zaletą niniejszego opracowania (dla niektórych może to stanowić wadę) jest różnorodność stanowisk zaprezentowana w artykułach składających się na tę książkę. Ta wielorakość ujmowania zagadnienia twórczości w perspektywie rozmaitych dziedzin psychologii przejawia się zarówno w odmienności punktów widzenia Autorów na istotę twórczości, jak również w prezentowanych odmiennych metodologiach, a nawet w zastosowanych technikach badawczych. Dzięki temu zabiegowi właściwie każdy psycholog czy pedagog reprezentujący różne podejścia teoretyczne czy praktyczne znajdzie interesujące dla siebie zagadnienie.

Książka składa się z wprowadzenia i sześciu rozdziałów – artykułów.

Rozdział pierwszy, autorstwa Anny Galdowej i Aleksandra Felickiego, opiera się na pogłębionej analizie zjawiska procesu twórczego, ściśle związanego z takimi wymiarami, jak samorealizacja i rozwój osobowy. Rozważania Autorów nad istotą aktywności twórczej są o tyle interesujące, że odbywają się w szerokim kontekście filozoficznym i psychologicznym. Podejście fenomenologiczne przyjęte w rozdziale zachęca do traktowania twórczości jako tej dziedziny ludzkiego funkcjonowania, która bezpośrednio wpływa na jakość życia ludzkiego, czyniąc je, jak to określają Autorzy, „w pełni ludzkim” (s. 11). W związku z tym analiza aktywności twórczej nie może pozostawać na poziomie dociekań na temat takich kwestii, jak przebieg samego procesu twórczego, lecz musi „wrócić do korzeni” i dopytywać o przyczyny zachowań twórczych, o to, co skłania daną osobę do działań twórczych i co je podtrzymuje mimo napotykanego przeciwności. Bez odpowiedzi na te pytania, zdaniem Autorów, nie uzyskamy wglądu w istotę, w sens wzbudzania działań twórczych w osobach. Racji nadrzędnej dla zmian dokonujących się w samym procesie twórczym, w trudnościach w nim napotykanym, Autorzy upatrują w wartościach, jako tych czynnikach, które konstytuują każde działania człowieka jako istoty ludzkiej. Bycie twórczym utożsamiane więc będzie ze „stałą gotowością udzielania odpowiedzi na rozpoznaną wartość” (s. 13), której doświadczanie stanowi nowe źródło rozwoju jednostki, rozwoju w sferze duchowej, stawiając człowieka w perspektywie nieskończoności.

Rozdział drugi książki to całkowita zmiana tematyki. Autor, Andrzej Strzalecki, koncentruje się na empirycznej analizie psychologicznych uwarunkowań efektywności funkcjonowania polskich menedżerów. Wprowadzając rozróżnienia terminologiczne pomiędzy przedsiębiorcą a menedżerem, podkreśla jednocześnie, iż są to różnice bardziej istotne z punktu widzenia analiz ekonomicznych aniżeli psychologicznych. Z punktu widzenia psychologii ważne jest to, iż przedsiębiorczość i twórczość zawierają w sobie podobne cechy, a mechanizmy warunkujące zachowania twórcze w przedsiębiorczości nie różnią się istotnie od twórczej aktywności człowieka w innych dziedzinach życia. Możemy więc mówić o tzw. twórczej przedsiębiorczości. W czym miałyby się ona objawiać? W takich cechach, jak skoncentrowanie na problemach i aktywne ich rozwiązywanie wbrew przeciwnościom, umiejętności radzenia sobie w sytuacjach trudnych, umiejętności utrzymywania przyjętego kierunku działania, umiejętności przewycięzania niepokoju, zdolności do samodzielnego podejmowania decyzji i kierowania się autonomicznym systemem wartości, a także umiejętności stawiania sobie ambitnych celów i realizowania ich. Właściwości te obecne w zachowaniach menedżerów stanowią istotny predyktor ich efektywności w pracy zawodowej.

Dzięki autorce rozdziału trzeciego książki Aleksandrze Tokarz Czytelnik ma okazję zapoznać się z zagadnieniem motywacji jako istotnym czynnikiem aktywności twórczej. Ujęcie motywacji w odniesieniu do metafory Człowiek-maszyna i Człowiek-Bóg przybliży dwa sposoby motywowania aktywności człowieka. Wymienia się więc tu tzw. motywację autonomiczną (wewnętrzną) i motywację instrumentalną (zewnętrzną). Motywacja wewnętrzna wypływa z zaangażowania i poczucia przyjemności. Współtworzona jest przez takie czynniki, jak bezinteresowna potrzeba zdobywania wiedzy i jej rozumienia, plany, ambicje, dążenia życiowe oraz przekonanie o przydatności zdobywanej wiedzy, a w związku z tym nie koncentruje się na samym celu, ale na samym działaniu i dochodzeniu do celu. Wiąże się z radością z własnej aktywności, z osobistą dumą i satysfakcją, a także odczuciem swobody i pewnej niezależności w dokonywaniu wyborów. Właśnie ten rodzaj motywacji będzie utożsamiany z osobowością twórczą, a przynajmniej będzie stanowić jej integralny element. Natomiast motywacja instrumentalna wiąże się nierzadko z poczuciem obowiązku i przymusu. Nastawiona jest bezpośrednio na zadanie i osiągnięcie celu i często zależy od takich czynników, jak kara czy nagroda. Przybliżenie w dalszej części rozdziału charakterystyki motywacji poznawczej, hubrystycznej, motywacji obowiązku i ambicyjnej pogłębia naszą wiedzę na temat zagadnień motywacji twórczej, a jednocześnie uświadamia istotne jej znaczenie dla efektywności działania jednostki w każdej dziedzinie życia, ucznia w środowisku szkolnym, pracownika na stanowisku pracy. Stąd nacisk na uwzględnienie polimotywalności ludzkiego działania, zachęta i konkretne wskazówki, jak stymulować w jednostce (szczególnie w uczniu, jako najbardziej podatnym na tego typu działania) motywację, zwłaszcza tę autonomiczną, która jest zaniedbywana w tego typu treningach.

Aspekt środowiskowych uwarunkowań aktywności twórczej jest przedmiotem analiz czwartego rozdziału omawianej książki. Autor Krzysztof Broclawik kieruje swoje rozważania do praktyków, przedstawiając sugestie dotyczące optymalizacji warunków zaistnienia twórczego myślenia w sytuacji pracy grup. Analizując znaczeniowe i merytoryczne aspekty sieci, zespołu i grupy, Autor wskazuje na pierwotność tej ostatniej, a przez to najbardziej nadającej się do analizy zbiorowości wykonujących zadania twórcze. Skuteczność takiej grupy zadaniowej może być opisywana poprzez takie wymiary, jak cele, klimat współpracy, standardy doskonałości (a więc pewne normy grupowe), struktura grup ukierunkowana na rezultaty, przywództwo i zewnętrzne wsparcie. To one w ostatecznym rozrachunku decydują o zaistnieniu (bądź nie) tzw. umysłu zbiorowego, czyli nowej jakości w twórczym procesie grupowym. Podane w dalszej części roz-

działu wskazówki i zalecenia sugerują, jak pobudzić aktywność twórczą grupy, a jednocześnie uniknąć tak niebezpiecznych dla procesu grupowego zjawisk, jak chociażby syndrom myślenia grupowego czy konformizm.

Praktyczne wskazówki, jak pobudzać zdolności twórcze u jednostki, przedstawia w swoim artykule również Wiesława Limont, sugerując metodę synektyczną jako jedną z ciekawszych metod heurystycznych. „Zrozumienie niezwykłości” i „zamienianie znanego na niezwykle” to podstawowe założenia tego podejścia. Zdaniem Autorki, najłatwiej je realizować poprzez stosowanie analogii i metafory, które pozwalają na odkrywanie nowych sensów i jakości tam, gdzie z pozoru nic nowego, twórczego nie istniało. Zastosowanie analogii prostej, personalnej czy symbolicznej w procesie edukacji twórczej wydaje się o tyle ciekawą propozycją, że może być realizowane w postaci zabawy, w atmosferze rozluźnienia i humoru, co znacznie sprzyja wszelkim działaniom twórczym. Podane przykłady zajęć szkolnych z zastosowaniem tej metody mogą być wartościową wskazówką dla psychologów, pedagogów pragnących wcielić metodę synektyczną w swoją praktykę zawodową.

Ostatnim artykułem omawianej pozycji są „Strategie i techniki badania twórczości” Doroty Kubickiej. Jest to udana próba dokonania syntezy metod stosowanych w diagnozie osób utalentowanych – twórczych, zarówno dorosłych, jak i dzieci. Dokonując podziału metod ze względu na ich specyfikę metodologiczną, Autorka omawia testy twórczości (testy Guilforda, Testy Twórczości Torrence’a dla Dzieci, Test Twórczego Myślenia Nęcki, Test Potencjału Twórczego Hoepfnera i Hemenwaya, Test Twórczości TCT-DP K. Urbana i H. Jellena), kwestionariusze („Jak myślisz?” G. A. Davisa, Skala Motywacji Sytuacyjnej F. Guaya, R. J. Valleranda, C. Blancharda, Skala Motywacji Twórczej Torrance’a, Kwestionariusz Stylów Twórczości V. K. Kumara, D. Kemmlera, E. R. Holmana), kwestionariusze osobowości (Test Przymiotników H. G. Gougha i A. B. Heilbruna, Styl Twórczego Zachowania A. Strzaleckiego, Kwestionariusz KANH S. Popka, Kwestionariusz Analizy Procesu Twórczego Plastyków, tego samego autora), analizę wytworów – cechy produktu (technika analizy konsensualnej T. Amabile, Skala Semantyczna do Oceny Twórczego Produktu O’Quinn i S. P. Bessemer), oceny dokonań wybitnych artystów – analizy biograficzne (Skala Twórczych Osiągnięć A. M. Ludwiga), wywiady (Skalę Twórczości Życiowej R. L. Richards), skale obserwacyjne (listy przymiotników R. Wiechnik i A. Tokarz z A. Słabosz, przewodniki do obserwacji dziecka D. Kubickiej), analizy przebiegu twórczego działania (analiza grupowych sesji Kocowskiego) oraz systemy diagnostyczne twórczości (System Klasyfikacji Twórczości R. J. Kierschenbauma) i metody badania środowiska pracy (24-itemowa Skala Preferencji M. S. Basadur i P. A. Hausdorfa, Kwestionariusz Środowiska Pracy T. Amabile, Kwestionariusz Twórczego Klimatu G. Ekvalla). Oprócz jasnego przytoczenia specyfiki konkretnych metod, Autorka ustosunkowuje się do nich krytycznie, podając zarówno wady, jak i zalety ich zastosowania. Niestety mało pocieszająca dla polskich praktyków jest wiadomość, że duża część omówionych metod, aczkolwiek bardzo popularna w USA i powszechnie tam stosowana, nie ma swoich polskich adaptacji bądź są one od niedawna w trakcie realizacji.

Książka kończy się spisem literatury. Biorąc jednakże pod uwagę, iż każdy rozdział stanowi zamkniętą tematycznie całość, wskazane by było – moim zdaniem – ujęcie cytowanych pozycji na końcu każdego rozdziału, co byłoby bardziej przejrzyste i wygodne. Jest to jednak zarzut bardziej formalny aniżeli merytoryczny do książki.

Dodatkowo na końcu książki jest zamieszczona informacja naukowa o Autorach, o tyle cenna, iż ułatwia zainteresowanym Czytelnikom kontakt z nimi w razie ewentualnych pytań.

Największą zaletą recenzowanej książki jest jednak przede wszystkim jej treść. Wieloaspektowość niniejszej pozycji pozwala spojrzeć Czytelnikowi na zjawisko aktywności twórczej w szerszym kontekście teoretycznym i metodologicznym, jednocześnie dając mniej lub bardziej konkretne sugestie praktycznych zastosowań przedstawianej wiedzy.

Anna Wolpiuk-Ochocińska
Katedra Psychologii Różnic Indywidualnych KUL